

ORTAÇAĞ FELSEFESİ

FEL 206U

KISA ÖZET

1. Ünite - İslam Dünyasında Felsefenin

İSLAM DÜNYASINDA DÜŞÜNCE HAREKETLERİNİN DOĞUŞU

İslam dünyasında ilk özgün ve olgun ürünlerini VIII-XIII. yüzyıllar arasında veren özel anlamıyla “felsefe” çalışmaları başlamadan önce, özünde İslam dininin inanç, ahlak ve hukuk ilkeleri temelinde ilmî ve fikrî tartışmaların yapıla geldiği bilinmektedir. Fert ve toplum hayatını ilgilendiren gerek dinî ve ahlaki, gerekse hukuki, sosyal ve siyasi her türden problemin doğrudan Hz. Peygamber tarafından çözüme kavuşturulduğu mutluluk çağındaki inanç ve fikir birliği, onun irtihaliyle birlikte, yerini başta hilâfet meselesi olmak üzere büyük günah, kader ve irade hürriyeti vb. birçok probleme bırakmıştı. Ayrıca büyük bir hız ve başarıyla gerçekleşen fetihlerle daha ikinci halife Hz. Ömer döneminde İslam'ın Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'ı da içine alan geniş bir coğrafyaya yayılması, Müslümanların çok farklı inanç ve kültür çevreleriyle tanışmalarını sağlamış, bu da bazı önemli gelişmeleri beraberinde getirmişti.

Kelâmın Doğuşu; Bunlardan ilki, bir yönüyle İslam toplumunun inanç ve düşünce bütünlüğünün korunması, diğer yönüyle de başka inanç sistemleri ve kültürler karşısında İslam'ın üstünlüğünü gösterme işlevini de üstlenecek bir ilim ve düşünce hareketi olarak “kelâm”ın doğuşuna zemin hazırlamış olmasıdır.

Bu hareketin geçmişi, ilgi alanına giren problemler bakımından sahabeler devrine kadar geri götürülebilirse de konusu, amacı ve yöntemi belli bağımsız bir disiplin haline gelmesi, yüz elli yıllık bir sürecin sonunda Abbasî halifesi Hârûnürreşîd (786-809) döneminde gerçekleşmiştir.

Özellikle ilk anlaşılabilir/zahirî manaları bakımından birbiriyle çelişir gibi görüldüğü için “müteşâbih” olarak adlandırılan dinî metinlerin doğru anlaşılmasına dönük çabalar çeşitli konularda farklı görüş ve anlayışların ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Diğer yandan Kur'an'ın pek çok ayetinde insanlar hem kendi beden ve ruhları üzerinde hem diğer varlık ve olaylar üzerinde gözlem yapmaya, olup biteni anlayıp anlamlandırmaya, düşünüp yorumlamaya çağrılır. İnsanın sahip olduğu duyu, duygu ve akıl gücünü kullanarak doğru bilgilere ulaşabileceğini vurgulayan İslam dini, buna karşılık sırf atalarından öğrenildiği için herhangi bir inceleme, değerlendirme ve temellendirme yapmaksızın taklit edilen bilgilerle hak inanç ve doğru davranışa ulaşamayacağını ısrarla vurgular. İşte bu gibi ilahî uyarı ve emirler İslam toplumunun dinî düşünceyi temellendirmeye ve yeni bilgiler üretmeye yönelmesini sağlamıştır.

Kelâm, İslam dininin inanç ilkelerini sistemli ve rasyonel bir şekilde temellendirme, yabancı kültürlerin etkisiyle ortaya çıkan ve toplum hayatında olumsuzluklara yol açma tehlikesi barındıran badatları etkisiz kılma, İslam'a yöneltilen eleştirileri cevaplandırma işlevini üstlenen bir düşünce hareketidir. Etki ve sonuçları bakımından toplumsal bir nitelik taşıdığı için İslam'ın büyük günah saydığı fiiller şunlardır:

1. Şirk/Allah'a ortak koşmak,
2. Sihir ve büyü yapmak,
3. Yetim malı yemek,
4. Haksız yere insan öldürmek,
5. Zulüm/haksızlık /adaletsizlik yapmak,
6. Faiz yemek,

7. Anne ve babaya karşı gelmek,
8. Savaştan kaçmak,
9. iffetli/namuslu kadına iftira atmak,
10. Zina yapmak.

Zühd Hareketi ve Tasavvuf; Gerçekleştirilen fetihler İslam coğrafyasın genişlemesi ve siyasi egemenliğin güçlenmesinin yanında bir de iktisadi büyüme ve zenginliğin artmasını sağlamıştı. Bu durum İslam toplumunun hayata, değerlere ve ilişkilere bakışında bazı değişimleri beraberinde getirdi. Teorik ve pratik çeşitli alanlarda ilmi disiplinler oluşup gelişirken İslam toplumunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları, rekabet ve çekişmeler, zenginleşmenin doğurduğu şımarıklık nedeniyle dinî ve ahlaki hayatta ortaya çıkan gevşeme ve yozlaşma, bazı insanların tepkisini çekmeye başladı. Bu insanlar olup bitenler karşısında yanlış giden şeylerin bir parçası olmamak ve kendilerini kurtarmak düşüncesiyle köşelerine ve uzlete çekilmeyi tercih ettiler. Bu tercih giderek daha çok taraftar bularak bir ahiak ve zühd hareketine dönüştü.

Zâhid, âbid ve nâsik gibi unvanlarla anılan bu kişiler İslam'ın kuru tartışma ve çekişmeler için değil, içtenlikle ve heyecanla yaşanacak ilkeleriyle insanları her türlü kötülük ve kabalıktan arındırmak için geldiğini savunuyorlardı. Onların bu düşüncesini doğrulayıp destekleyen pek çok unsur esasında Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in söz, davranış onayları demek olan Sünnette mevcuttu.

Böylece dinî hassasiyetlere bağlı olarak ortaya çıkan ve sahabe neslinden Ebû Zerri'l-Gıfârî ile ikinci nesilden Hasan el-Basrî tarafından temsil edilen ve giderek nazarî/teorik bir boyut kazanan bu zühd ve ahlak hareketi, VIII. yüzyılın ortalarından itibaren tasavvuf adıyla anılmaya, mensuplarına da sûfî ve mutasavvıf denilmeye başlandı (Kaya, 2003: 41-46).

3

TERCÜME HAREKETİ VE FELSEFENİN İSLAM DÜNYASINA AKTARILMASI

Kelâm ve tasavvufun ortaya çıkışıyla paralellik gösteren bir diğer gelişme ise "tecüme hareketi"nin başlamasıdır. Bir yandan fetihler neticesinde yeni karşılaşılan Helen, İran, Hint ve daha başka yabancı kültürlerle karşı bireylerde uyanan doğal ilgi ve merakın giderilebilmesi, diğer yandan da İslam'ın bunlardan üstün olduğu fikri ile siyasi egemenliğin pekiştirilmesi bakımından bu kültürlerin çok iyi bilinmesi gerekiyordu. Bunu sağlayacak en kestirme yol ise sözkonusu kültürlerle ait kitapların Arapça'ya aktarılmasından geçiyordu. Bu faaliyetin ilk örneği olarak kaynaklarda zikredilen olay, Emevî prenslerinden Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'nin (ö. 704) Grekçe ve Koptçadan tıp, astronomi ve kimyaya/simyaya dair bazı eserleri İskenderiyeli rahiplerden Staphon ve Maraianos'a tercüme ettirmesidir.

İkinci Abbasî halifesi Mansûr (754-775) dönemine gelindiğinde bir taraftan tercüme faaliyetine bir devlet politikası olarak hız verilirken diğer taraftan da çerçevenin genişletildiğini görmekteyiz.

Bu gelişmede, Mansûr'un dinî ilimler ve edebiyat dışında mantık, felsefe, matematik, geometri, astronomi ve tıp gibi akıl ve tecrübeye dayalı ilimlere karşı duyduğu özel ilgi önemli bir etken olmalıdır. Bu dönemde tercüme edilen ve aralarında Aristo'nun Organon'unun ilk üç kitabının da bulunduğu çok sayıda eser için sarayda Hizânetü'l-hikme (Felsefe Kitaplığı) adı verilen özel bir bölüm oluşturulmuştu. Halife Mehdî (775-785) döneminde gerektiği gibi yürütülemeyen bu önemli faaliyet Hârûnürreşîd'in halifeliği (786-809) boyunca sürdürülmüş, bu arada bazı telif eserler de vücuda getirilmiştir. Yalnızca bir kütüphaneden ibaret olmayan Beytülhikme'de kitapların muhafaza edildiği

hücrelerden başka müellif, mütercim, kâtip, müstensih ve mücellitler için özel odalar ile bir okuma salonu bulunmaktaydı. Bu önemli kurumu bizzat gören ibnü'nNedîm'in verdiği bilgilere göre Grekçe'den önce Süryanice'ye sonra Arapça'ya veya doğrudan Arapça'ya tercüme yapanların sayısı kırk yediyi buluyordu. Ayrıca on altı kişi Farsça'dan, üç kişi Sanskritçe'den, bir kişi de Nabatî dilinden tercüme yapılmaktaydı.

Bunlardan ilki M.Ö. VI-IV. yüzyıllarda Batı Asya kıyıları ve Ege adalarında gerçekleşmiştir. Pythagoras'tan Platon'a kadar birçok Grek düşünürü eski Mısır, Mezopotamya, Hind ve İran düşüncesini yakından tanıma ve kendi bölgelerine taşıma imkânını bulmuşlardır. Özellikle Büyük İskenderin Asya seferi esnasında uğradığı kültür ve medeniyet merkezlerinden çok büyük ölçüde kaynak ve bilgi intikalinin yaşandığı, felsefi ilimleri sistemleştiren ve hemen her alanda ölümsüz eserler bırakan Aristoteles'in de bu imkânı çok iyi değerlendirdiği biliniyor. Şu bir gerçek ki "Grek Mucizesi" olarak adlandırılan o büyük düşünce ve ilim atılımının gerisinde, işte bu bilgi aktarımının en önemli aracı olan tercüme hareketinin vazgeçilmez rolü yatar.

Tarihin şahit olduğu ikinci büyük bilgi aktarımı VIII.-XI yüzyıllar arasında başta Grek düşüncesi olmak üzere çeşitli kültür ve medeniyetlere ait eserlerin Arapçaya aktarıldığı tercüme hareketidir. Bu süreç İslam dünyasında büyük filozof ve ilim adamlarının yetişmesini böylece çeşitli akım ve ekolleriyle İslam düşünce, felsefe ve biliminin en olgun ürünlerini vermesini sağlamıştır. Üçüncü ve son büyük bilgi ve kültür aktarımı ise XI. asırdan başlayıp XIII. asrın sonlarına kadar devam eden Arapçadan Latince ve İbranice başta olmak üzere Batı dillerine yapılan tercüme hareketiyle gerçekleşir. Bu süreç Rönesans ve reform çabalarını neticesinde Batı Ortaçağının kapanıp Yeniçağın açılmasıyla sonuçlanır.

Dehriyye:Âlemin ezeli olduğunu, dolayısıyla bir yaratıcısının bulunmadığını ileri süren dehriyye, adını "başlangıcı ve sonu olmayan zaman" anlamındaki "dehr" kelimesinden alan materyalist ve ateist bir felsefe ekolüdür. Nitekim "dehr" kelimesi "Dediler ki hayat ancak yaşadığımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman (dehr) helâk eder" (Câsiye 45/24) mealindeki ayette de buradaki terim anlamıyla geçmektedir. VIII. yüzyıldan itibaren daha çok eski İran kültürüne bağlı olup Maniheist inançları yaşatmak isteyen entelektüeller ile Brahmanizm'den etkilenerek peygamberlik ve din kurumunu reddeden çevrelerde taraftar bulan dehrî felsefeye ilgi duyan tabipler ve bilginler de olmuştur.

Dehrî felsefenin İslam düşünce tarihindeki en dikkat çeken temsilcisi İbnü'r-Râvendî'dir. Ki-tâbü't-Tâc ve ez-Zümürüd adlı eserlerinde âlemin ezeli olduğunu ve onun ötesinde manevi de olsa hiçbir varlığın bulunmadığını savunan İbnü'r-Râvendî, insanın akıldan başka bir kılavuza ihtiyacı olmadığı iddiasıyla peygamberlik, mucize, din ve ibadetlerin anlamsız gereksiz olduğunu iler sürmüştür.

Tabîyye;

İslam düşünce tarihinde görülen felsefe ekollerinden biri de tabîyye/tabiatçı felsefedir. Deist bir yaklaşımı esas alan tabiatçı ekol, yaratıcı kudret olarak Tanrı'nın varlığını kabul ettiği halde peygamberlik ve din kurumunu reddeder.

Meşşâiyye;

İslam düşünce tarihinde en geniş kadroya ve en yaygın etkiye sahip olan felsefe ekülü Aristocu geleneği sürdüren Meşşâiyye'dir. Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi çok tanınan filozofların temsil

ettiği bu ekol, Aristo'nun Arapça'ya çevrilen kitaplarının yanı sıra onun Yeni Eflâtuncu yorumcuları tarafından yazılan şerhlerinden ve Aristo'ya maledilen sahte eserlerden de önemli ölçüde yararlanmıştır. Eflâtun'un Arapça'ya çevrilmiş olan yedi eserini de kullanan meşşâî filozoflar daima Eflâtun ile Aristo felsefelerini uzlaştırma çabası içinde olmuşlardır. Bunun tek istisnası en büyük Aristo yorumcusu olarak tanınan İbn Rüşd'tür. Yöntem olarak Aristo mantığını benimseyen bu filozoflar, Tanrı-âlem ilişkisini farklı şekillerde yorumlamışlardır.

- Kindî yoktan yaratmayı savunurken,
- Fârâbî ve İbn Sînâ bu ilişkiyi Yeni Eflâtunculuktan esinlenerek sudûr teorisiyle açıklamışlar, İbn Rüşd ise sürekli yaratma nazariyesini gündeme getirmiştir.
- Hepsi de akılcı/rasyonalist olan meşşâî filozoflar vahiy, peygamberlik ve din olgusunu tanıdıklarından teist felsefeyi ve akıl ile naklin/felsefe ile dinin uzlaştırılabileceğini savunmuşlardır (Kaya, 2004: 393-396)

İhvân-ı Safâ;

X. yüzyılın ortalarında Basra merkezli gizli ve siyasi bir örgüt şeklinde yapılanan İhvânı-Safâ'nın (Temizlik Kardeşleri) kimlerden oluştuğu ve gerçek amaçlarının ne olduğu bilinmemektedir. Ancak geride bıraktıkları metinlerde bu grubun Bâtînî-İsmâîlî eğilimler taşıdığını gösteren ipuçları bulunmaktadır. Görüşlerini elli bir risaleden oluşan ve Resâilü İhvânî's-Safâ olarak bilinen bilim ansiklopedisi niteliğindeki eserde ortaya koymuşlardır. İhvân-ı Safâ cehalet, batıl inanç ve sapkın fikirlerle kirletildiğini düşündükleri dinin ancak felsefe ile temizlenebileceğini savunan İhvân-ı Safâ, insanlığın kurtuluş, huzur ve mutluluğunu felsefeleşmiş din ile sağlanabileceğini ileri sürer. Gnostik yaklaşımı benimsediklerinden, onlara göre dinin biri cahil halk kitlesine, diğeri yüksek bilgi ve irfan sahibi seçkinlere dönük olan iki yüzü vardır. Bununla bağlantılı olarak bir yandan harf ve sayılar sembolizmini kullanırken diğeri yandan da Aristo mantığını önemseyen İhvân, kozmolojide sudûrcu, tabiat felsefesinde Aristocu, ahlakta mistik geleneği izleyen eklektik bir sistem kurmuştur.

5

İşrâkiyye;

XII. yüzyılın sonlarına doğru Şehâbeddin Sühreverdî tarafından kurulan İşrâkiyye ekolü mantıki kanıtlama ve akıl yürütmenin gerçek bilgiye ulaştıramayacağı, hakikatin ancak mistik tecrübe yöntemiyle bilineceğini ileri sürmüştür. Aristocu Meşşâîlere karşı Eflâtuncu bir sistem geliştiren Sühreverdî, İbn Sînâ ve İbn Tufeyl'in eserlerinden büyük ölçüde yararlanmıştır. Ayrıca hermetik ve gnostik geleneklerden de beslendiği açıkça görülen düşünür, Hikmetü'l-İşrâk adlı eserinde uzun süre uğraştığı bilgi sorununu ancak rüyasında Aristo'nun "çözümü nesnel dünyasında değil kendi öznel dünyasında araması ve özüne dönmesi gerektiği"ne dair tavsiyesi sayesinde çözdüğünü anlatır. Böylece Sühreverdî, felsefe ile tasavvufu kaynaştırıp özdeş hale getirmeyi amaçlıyordu. Âlemin var oluşunu sudur teorisiyle izaha çalışan düşünür, Fârâbî'nin kullandığı "akıl" yerine "nur" terimini yerleştirir. Varlık hiyerarşisinin en üstünde Sühreverdî'nin "nurların nuru" veya "kutsal nur" dediği Tanrı vardır ve diğeri varlıklar belli bir sıradüzeni içinde ve sudûr yoluyla meydana gelirler. Aslında bir teosofi olan İşrâkîlik fiehrezûrî, Kutbüddîn-i fîrâzî, Celâleddin Devvânî ve Molla Sadra gibi düşünürler tarafından devam ettirilmiştir. (Kaya, 2001: 435-437).

Bu Özetin tamamını,Çıkmış Sorularını,Deneme Sorularını adresinize gönderiyoruz!...

Tıklayınız 

<https://www.kolaysinavlar.com/ortacag-felsefesi-ii-ady212u?search=fel206u>